

Nr 499

Av herrar Westberg och Larsson i Hedenäset, *angående vuxenutbildningen.*

(Lika lydande med motion nr 396 i Första kammaren)

Vårt moderna samhälle betecknas ofta som ett »utbildningssamhälle». Härmed avses att det nuvarande, föränderliga samhället har ett starkt accentuerat behov av kvalificerad och utbildad arbetskraft. Det är med andra ord en kraftig press på samhällets utbildningsresurser.

Ett uttryck för detta är de betydelsefulla beslut som under senare år fattats på undervisningens område.

Genom dessa reformer har förutsättningar skapats för att bättre tillgodose utbildningssamhällets krav på de ungas utbildning.

Vad däremot de *vuxnas* utbildning beträffar nödgas man konstatera att den är allt annat än tillfredsställande ordnad. Samhällets insatser härvidlag har hittills varit blygsamma. Utbildningsmöjligheter saknas i stor utsträckning. Studiefinansieringsfrågan är otillfredsställande ordnad.

Två väsentliga skäl kan anföras varför samhället måste vidtaga kraftfulla åtgärder i syfte att underlätta utbildning och fortbildning av vuxna:

1) *Samhällsutvecklingen.* Vårt samhälles dynamiska utveckling, framstegen inom teknikens värld och de fortskridande strukturomvandlingarna inom näringslivet skapar ett klart manifesterat behov av fortbildning. Detta gäller även dem, som i sin ungdom fick en efter dåtida förhållanden tillfredsställande utbildning.

2) *Rättvisekravet.* Många medborgare hade av olika skäl — dålig ekonomi, bosättning långt från skolorten, rigorösa inträdesspärar m.m. — ingen möjlighet att i sin ungdom få utbildning som svarade mot deras ambition och fallenhet och som i dagens samhälle erbjuds de unga. Det måste framstå som ett elementärt rättvisekrav att dessa kategorier vuxna i dag beredes en möjlighet att i största möjliga mån ta skadan igen.

Olika slag av vuxenutbildning

Vuxenutbildningen kan i stort sett uppdelas i tre olika kategorier:

1) *Målinriktad utbildning*, ledande fram till viss examen eller yrkeskompetens.

2) *Fortbildningskurser av olika slag.*

3) *Personlighetsbildande studieformer*, som folkhögskolor, fria akademier, frivilligt folkbildningsarbete eller mera hobbybetonade kurser.

Den utbildningskategori, som vi avser att behandla i denna motion, är den *målinriktade* utbildningen. Många olika slag av målinriktad vuxenutbildning, bedriven på olika stadier, kommer i blickpunkten. Det är dels fråga om postgymnasial utbildning av olika slag. Vuxna, som avlagt akademisk examen, studentexamen eller liknande, vill komplettera sin tidigare utbildning med akademiska studier av något slag. Dels är det fråga om olika former av allmän eller särskild gymnasial utbildning: studentexamen, handelsgymnasieexamen, gymnasieingenjörsexamen. Dels är det också i stor utsträckning fråga om vuxna som önskar förvärva olika former av speciell *yrkeskompetens* eller behörighet som verkmästare, vägmästare, maskintekniker, korrespondent, fackingenjör m. m., dels också realexamen och motsvarande.

Fler vuxengymnasier

De statliga vuxengymnasierna har visat sig tillhandahålla en för många god utbildningsmöjlighet. De två nu existerande gymnasierna är otillräckliga. Inte minst reseavstånden lägger hinder i vägen för ett effektivt utnyttjande av denna studieform. Det framstår som önskvärt att ytterligare vuxengymnasier snarast inrättas.

Tillströmningen till *kvällsgymnasierna* är stor, och det finns all anledning att stimulera tillkomsten av nya sådana. På övervägande flertalet orter där vanliga gymnasier finns upprättade bör förutsättningar finnas i form av lokaler, lärare, hjälpmedel och elevunderlag för ett kvällsgymnasium. Inom den nuvarande kvällsgymnasieorganisationen kan man notera en viss snedbelastning så till vida att tillgången på utbildningsplatser vid de tekniska och merkantila linjerna är alltför liten i förhållande till tillgången på platser vid det s. k. allmänbildande gymnasiet. Då det emellertid finns anledning att förmoda, att det bland dem som i vuxen ålder vill bedriva gymnasiala studier finns en särskild efterfrågan på teknisk och merkantil utbildning, fäster vi vikt vid att man både vid befintliga kvällsgymnasier och vid dem som framdeles kommer att upprättas lägger sig vinn om att om möjligt upprätta fullständiga gymnasier. Vi föreslår sålunda att åtgärder från statens sida vidtages, så att kvällsgymnasier med kostnadsfri undervisning och med om möjligt samtliga linjer företrädda upprättas på i första hand flertalet gymnasieorter.

Gymnasial utbildning bedrivs också i stor utsträckning genom brevstudier vid korrespondensinstitutet. Denna utomordentligt värdefulla utbildningsform skall behandlas i ett särskilt avsnitt nedan.

Av övrig målinriktad vuxenutbildning märks särskilt den som faller inom fackskolans ram. Den tvååriga fackskolan — omfattande teknisk, ekonomisk

och social linje — kan beräknas få stor attraktionskraft som påbyggnad på den obligatoriska skolan. Det finns anledning att räkna med att denna skolform skall te sig attraktiv även för många vuxna. Denna tankegång kom också till uttryck i 1964 års riksdagsbeslut, varvid i princip en kvot av 25 % av antalet utbildningsplatser förbehölls äldre sökande. Möjligheterna för vuxna studerande att tillgodogöra sig den skolform, som fackskolan utgör, bör förstärkas på så sätt, att såväl kvällsgymnasier som vuxenläroverken snarast utbygges till att omfatta även samtliga linjer av fackskolan.

Utbildning på ett stadium motsvarande fackskolans bedrivs även i stor utsträckning av korrespondensinstitut. Liksom vad gäller gymnasieutbildningen vid korrespondensinstituten hänvisas i detta sammanhang till det särskilda avsnitt nedan som behandlar korrespondensundervisningen.

Den snabba utvecklingen inom samhälls- och yrkeslivets alla områden har skapat ett hastigt växande behov av att komplettera och fördjupa tidigare förvärvade kunskaper. Både inom grundskolan och på den gymnasiala utbildningsnivån har man valt den enligt vår mening riktiga målsättningen att inte tillhandahålla mycket specialiserade studiekurser. Det moderna samhället kräver emellertid specialister, vilket understryker ett behov av *yrkesutbildande påbyggnadskurser*, vilka i ökad omfattning synes böra inrättas på olika nivåer och områden. Här må omnämnas att samhällets hittillsvarande insatser varit helt otillräckliga. Sådan undervisning förekommer i viss utsträckning redan — särskilt inom den tekniska sektorn — på de tekniska gymnasierna, yrkesskolorna och inom ramen för den interna företagsutbildningen. Behoven är emellertid stora inte blott på det tekniska området utan även på andra områden, t. ex. inom den merkantila sektorn, vårdnadssektorn och sektorn för allmän service och förvaltning.

Enligt vår mening bör det vara en angelägen uppgift för det allmänna att i samverkan med näringslivet komplettera utbildningen vid befintliga skolor genom att organisera yrkesutbildande påbyggnadskurser på olika nivåer och inom skilda områden. Formerna för och omfattningen av denna yrkesutbildande påbyggnadskursverksamhet måste emellertid utredas ytterligare. Frågan bör tagas upp i samband med den samlade översyn av hela vuxenutbildningsfältet, som vi nedan hemställer om.

Korrespondensundervisningen

Vid korrespondensinstituten bedrivs målinriktade vuxenstudier i allt större utsträckning. De stora korrespondensinstituten i vårt land erbjuder numera kurser på vitt skilda fält och på olika nivåer, från det akademiska stadiet och nedåt. Det exakta antalet studerande som vid korrespondensinstituten bedriver studier syftande till viss examen eller yrkeskompetens är svårt att ange. Ärligen är det dock tusentals människor som vid dessa institut

fullföljer sin utbildning och går ut i förvärvslivet med stärkta kunskaper och nyförvärvad högre kompetens. För många vuxna är denna studieform den enda möjliga, i synnerhet för dem som jämsides med ett förvärvsarbete vill fortbilda sig. Som förhållandena för närvarande är ställer sig korrespondensstudier mycket kostsamma för den enskilde. Som exempel må nämnas, att en komplett student- eller gymnasieingenjörsexamen vid ett korrespondensinstitut torde kosta den studerande i kursavgifter och utlägg för preparandkurser och examination omkring 5 000 kr., varav uppemot 4 000 kr. i rena kursavgifter. Men tanke på institutens kostnader för effektiv lärarhandledning är dessa kostnader i och för sig inte särskilt höga. Med tanke på den enskilde studerandens ekonomi är det emellertid naturligt om utgiften många gånger ter sig avskräckande. De statliga brevskestipendierna, som i bästa fall utgår med några hundra kronor om året, utgör för denna kategori en alltför ringa hjälp.

En kraftig insats från samhället sida är här påkallad. Enligt vår mening framstår det som ett rättvisekrav, att dessa korrespondensstuderande, i likhet med dem som studerar vid de offentliga eller av det allmänna understödda kvälls- och vuxengymnasierna eller andra läroanstalter, tillhandahållas själva undervisningen helt kostnadsfritt.

I detta sammanhang bör även observeras att de som avlägger examen som privatister har att erlägga olika avgifter för sin examen, bl. a. arvoden till examinerande lärare. Detta är en orättvisa som bör rättas till. Någon anslagshöjning torde inte erfordras. Riksdagen bör hemställa att Kungl. Maj:t utfärdar föreskrifter härom.

Vissa — ehuru ingalunda oöverstigligen — tekniska problem uppstår givetvis vid utformningen av ett sådant stöd till de vuxenstuderande. Den tekniska utformningen av stödet bör tagas upp i samband med den samlade översyn av hela vuxenutbildningsfältet, som vi nedan förordar. Det synes rimligt att staten täcker hela undervisningskostnaden för alla sådana målinriktade korrespondenskurser, som till sitt innehåll och slutmål är att jämställa med utbildning vilken samhället kostnadsfritt men i andra former tillhandahåller ungdom inom ramen för det allmänna undervisningsväsendet.

En hithörande fråga, varom riksdagen enligt vår mening synes kunna fatta beslut utan ytterligare utredning, är följande. För studerande vid kvälls- och vuxengymnasierna finns möjlighet till vissa statliga stipendier, s. k. vuxenutbildningsbidrag, som efter behovsprövning kan utgå under studiernas slutskede med högst 2 000 kronor för gymnasiestudier och med högst 1 000 kronor för andra studier. Dessa bidrag är emellertid inte tillgängliga för de studerande vid korrespondensinstituten. Just denna kategori vuxenstuderande har emellertid särskilt höga kostnader i studiernas slutskede till följd av deltagande i de oftast inför examensproven absolut nödvändiga preparandkurserna utanför hemorten. Vi föreslår att riksdagen fattar beslut

om att med verkan fr. o. m. höstterminen 1966 göra vuxenutbildningsbidragen tillgängliga även för denna kategori studerande. Vidare synes enligt vår mening också stöd böra utgå till de korrespondensstuderande i form av helt kostnadsfri preparandundervisning. Detta stöd kan lämpligen organiseras i form av ett statligt anslag till korrespondensinstitut som inlägger ansökan härom. Härigenom skulle denna grupp studerande jämföras med dem som går i vuxen- och kvällsgymnasier. Ett beslut härom bör fattas av årets riksdag.

Studiefinansieringsfrågan

Som den kanske viktigaste reformen på vuxenutbildningens område framstår nu ett ordnande av den studiesociala frågan.

Praktiskt taget samtliga grupper av vuxenstuderande är i studiesocialt hänseende missgynnade i jämförelse med unga heltidsstuderande. Till studerande vid de statliga vuxengymnasierna, de statsunderstödda kvällsgymnasierna, statens aftonskola för real- och studentexamen, statens kompletteringsgymnasium och fyraårig delkurs av det tekniska gymnasiet specialkurs utgår enligt gällande bestämmelser visst studiesocialt stöd. Detta stöd måste dock betecknas som otillräckligt, enär det blott utgår under de perioder då muntlig undervisning meddelas. Beträffande det studiesociala stödet till studerande vid de statliga vuxengymnasierna må här f. ö. också nämnas, att det nya studiehjälpsreglementet synes ha medfört viss försämring jämfört med tidigare gällande system. Vad alla övriga kategorier vuxenstuderande, som bedriver målinriktade studier, beträffar är det studiesociala stödet — bortsett från de små brevskestipendierna — obefintligt. Det är oundgängligen nödvändigt, att de studiesociala frågorna löses, så att de ekonomiska hindren för en målinriktad vuxenutbildning undanröjs.

Gymnasieutredningen har snuddat vid frågan om studiesocialt stöd till de vuxenstuderande. Utredningen har därvid funnit att någon form av studiesocialt stöd skall utgå även till vuxna studerande. Utredningen har emellertid inte framlagt något som helst förslag på denna punkt utan i stort sett inskränkt sig till att peka på att olika praktiska svårigheter uppstår vid utformandet av ett sådant stöd. Gymnasieutredningen förutsätter i stort sett att vuxna skall bedriva sina studier på fritid, vid sidan om övrigt förvärvsarbete. På detta sätt ställer man emellertid orimliga krav på de vuxenstuderande. Att jämsides med ett krävande förvärvsarbete genomföra ett omfattande studieprogram torde ställa sig mycket svårt för de allra flesta.

Ett sådant studiesocialt system måste tillskapas att de vuxenstuderande får reella möjligheter att på hel- eller halvtid enbart ägna sig åt studier. Vi vill härvidlag förorda att samtliga kategorier vuxenstuderande, som bedriver målinriktade studier, inlemmas i det nya studiemedelssystemet och så-

lunda i studiestödshänseende jämföras med universitet- och högskolestuderande. Därvid måste man beakta den vuxnes speciella situation med förekommande försörjningsplikt och andra även under studietiden förekommande fasta utgifter. Viss särskild hänsyn måste tagas till att studierna i många fall är av deltidskaraktär och bedrivs vid sidan av ett inkomstbringande förvärvsarbete. I dessa fall bör inkomstprövningen kunna utformas efter förhållandevis liberala regler, inte minst med tanke på att denna typ av målinriktade och på en kommande yrkesinsats siktade deltidsstudier bör göras attraktiv även för den mycket stora gruppen hemarbetande kvinnor.

Vissa tekniska problem torde givetvis uppstå vid konstruktionen av detta system. Dessa problem behöver enligt vår mening inte bli särskilt stora, men frågan tarvar tvivelsutan utredning. Då ett effektivt studiesocialt stöd för de vuxenstudierande är de närmaste årens kanske viktigaste sociala reform, måste denna utredning tillsättas omgående och bedriva sin verksamhet med den största skyndsamhet. Ett förslag bör framläggas redan till nästa års riksdag. I samband med denna utredning bör en samlad översyn ske av *hela* vuxenutbildningsfältets problematik.

Vi vill i detta sammanhang ta upp en oformlighet i det nuvarande studiemedelssystemet. Den övre gränsen för att erhålla studiesocialt stöd är 40 år. Denna övre gräns för erhållande av studiemedel — vars berättigande synes oss med skäl kunna ifrågasättas — måste nödvändigtvis omprövas i samband med den samlade översyn av hela vuxenutbildningsområdet som vi förordar. Den är nämligen oförenlig med det utvidgade studiesociala stöd som vi ovan rekommenderat. Intill dess denna omprövning skett bör gränsen tillämpas liberalt, så att även personer som fyllt 40 år kan komma i åtnjutande av samma studiesociala stöd som erbjudes yngre studenter. Redan nu gällande bestämmelser ger formell möjlighet till en sådan liberal tolkning.

Radions och televisionens roll

Ett bättre utnyttjande i undervisningens tjänst av etermedia, radio och television, är att emotse. Ej minst för vuxenutbildningen torde dessa erbjudas slumrande tillgångar som bättre bör utnyttjas.

Genom radio och ännu mera markerat genom TV erbjudes rika pedagogiska möjligheter att levandegöra kunskapsstoff, att förklara sammanhang, att stimulera fantasien och locka till fortsatta studier. De skickligaste pedagogiska krafterna, hårt engagerade vetenskapsmän och specialister på olika områden, kan ställas till hela den intresserade allmänhetens förfogande. Genom dessa etermedia kan även på ett markant sätt en geografisk och social rättvisa skapas i fråga om studieutbud. Det framstår därför som i hög grad välmotiverat med ett väl tillmätt utnyttjande av radio och TV i vuxenut-

bildningens tjänst. Ett bättre utrymme därför kommer även att stå till buds den dag i radio kan erbjudas tre och i TV två rikstäckande program.

Vi vill erinra om att den av radion anordnade ettbetygskursen i statskunskap givit ett synnerligen gott resultat. En utvidgad försöksverksamhet i den riktningen måste komma till stånd. Hithörande problem har behandlats i 1960 års radioutrednings betänkande »Radions och televisionens framtid i Sverige». De synpunkter och förslag som däri framläggs bör behandlas i den samlade översyn av vuxenutbildningsfältet som vi förordar.

Det kursmaterial och den kurslitteratur som är nödvändig för att på ett effektivt sätt kunna följa undervisningen i radio och TV ställer sig beträffande vissa kurser jämförelsevis kostsam. Som exempel må nämnas att litteraturen till ettbetygskursen i statskunskap betingar ett bokhandelspris på närmare 500 kr. Frågan om finansieringen av dessa kostnader bör prövas i samband med den samlade översyn av vuxenutbildningsfältet som vi begär. Rimligt synes vara att samhället står för kostnaden för den kurslitteratur som hänför sig till sådan målinriktad undervisning som motsvarar den av oss förordade kostnadsfria korrespondensundervisningen.

Samlad översyn nödvändig

Ett antal olika statliga utredningar har under senare år sysselsatt sig med frågor rörande vuxenutbildningen. Av utredningar som nu är avslutade och som bl. a. tagit upp vuxenutbildningsfrågor av olika slag märks studiesociala utredningen, studiehjälpsutredningen, brevscoleutredningen, fackscoleutredningen, gymnasieutredningen och radioutredningen.

Genom de omnämnda utredningarna, som redan har avslutat sitt arbete, har en mängd material beträffande vuxenutbildningsfrågorna framkommit. Flera utredningar, främst yrkesutbildningsutredningen, är f. n. sysselsatta med vuxenutbildningsfrågor. Ingen av de nu sittande utredningarna har till uppgift att verkställa en samlad översyn av det väldiga komplex som vuxenutbildningsfrågorna tillsammans skapar.

Såsom påpekats ovan är det många frågor i samband med vuxenutbildningens fortsatta utbyggnad som behöver närmare utredas. Det är nödvändigt med en kartläggning av vuxenutbildningens nuvarande former och resurser, en bedömning av de krav som nu och i framtiden ställs i fråga om denna utbildningskapacitet, dess organisation och målsättning. Det i nuläget väsentligaste är att lösa den studiesociala frågan för de vuxenstuderande på så sätt, att dessa i princip likställs med universitets- och högskolestuderande och därigenom kan komma i åtnjutande av ett effektivt studiesocialt stöd. Frågor som har att göra med vuxenutbildningens samordning med övriga utbildningsformer m. m. behöver även utredas närmare. I enlighet härmed anser vi att en särskild statlig utredning bör tillsättas med uppgift

att göra en samlad översyn över hela vuxenutbildningsområdet. Vi vill bestämt understryka att denna översyn inte får medföra att genomförandet av de reformförslag som har framlagts eller kan komma att framläggas av nu sittande utredningar uppskjutes.

Med hänvisning till vad i motionen anförts hemställer vi,

att riksdagen måtte besluta att

1) i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om skyndsamt förslag i anledning av gymnasieutredningens betänkande om vuxenutbildningen;

2) i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om skyndsamt utredning i syfte att

a) behandla frågan om ett effektivt studiesocialt system för de vuxenstudierande, som ger dem möjlighet att på heltid eller deltid utslutande ägna sig åt studier,

b) verkställa en samlad översyn av hela vuxenutbildningsområdet, varvid särskild uppmärksamhet bör ägnas de krav som nu och i framtiden ställs i fråga om vuxenutbildningens organisation, kapacitet och målsättning;

3) vuxenutbildningsbidrag enligt de regler som nu gäller för elever vid statliga vuxengymnasier, statsunderstödda kvällsgymnasier m. fl. läroanstalter fr. o. m. läsåret 1966/67 skall utgå även till korrespondensstudierande, som bedriver motsvarande studier, för beivrande av preparandkurser, samt för ändamålet under ecklesiastikdepartementets huvudtitel för budgetåret 1966/67 anvisa erforderliga medel, vilka kan uppskattas till 2 000 000 kr.;

4) bereda kostnadsfri undervisning vid korrespondensinstitutens preparandkurser för student-, handelsgymnasie- teknisk, privatist- och realexamen fr. o. m. läsåret 1966/67 samt för ändamålet under ecklesiastikdepartementets huvudtitel för budgetåret 1966/67 under ett nytt anslag, benämnt *Centrala studiehjälpsnämnden: Bidrag till preparandkurser* anvisa ett förslagsanslag av 500 000 kr.;

5) privatisters examination skall vara kostnadsfri samt bemyndiga Kungl. Maj:t att utfärda föreskrifter härom.

Stockholm den 26 januari 1966

Olle Westberg

Harald Larsson

i Hedenäset